

Петар Драгишић, научни саветник
Институт за новију историју Србије

Београд, Република Србија УДК050Православље:327(497.1:47)“1987/1988”
petar.dragisic@gmail.com

Оригинални научни рад: примљено 25. августа 2022.
одобрено 2. новембра 2022.

Часопис Српске патријаршије *Православље* и совјетска перестројка 1987–1988

АПСТРАКТ: У раду је анализирано извештавање листа Српске патријаршије *Православље* о последицама перестројке на статус Руске православне цркве у совјетском друштву. Истраживање је обухватило чланке који су у овом часопису били објављени током 1987. и 1988. године. Ови текстови откривају став Српске православне цркве према тектонским променама у односу држава–црква у Совјетском Савезу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Руска православна црква, Српска православна црква, Православље, Герман, Пимен.*

Велики реформски подухват покренут у Совјетском Савезу у другој половини шездесетих година трајно је променио идејне, економске и политичке основе ове социјалистичке империје, али је и последично утицао на процес декомунизације читавог Источног блока. Љуљање и потоњи пад најјаче домене комунизма изазвали су и рушење социјалистичког поретка у осталим источноевропским земљама. То је, разуме се, имало и кардиналне геополитичке последице у овом региону, али и у читавом свету. Отуда су смрт Константина Черњенка марта 1985. године и избор Михаила Горбачова на позицију генералног секретара Комунистичке партије Совјетског Савеза означили почетак једне од најважнијих драма савременог света.¹

Свесне епохалног значаја промена у Совјетском Савезу и широм совјетске интересне сфере, југословенске елите су пажљиво анализирале ток

1 О феномену перестројке видети, између осталог, у: Рој Медведев, *Борис Јељцин : Русија на крају XX века : запажања једног историчара*, Београд 2009; Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom : [uspomene i razmišljanja]*, Beograd 2014; Francesco Di Palma (ed.), *Perestroika and the Party. National and Transnational Perspectives on European Communist Parties in the Era of Soviet Reform*, Berghahn Books 2019; Сава Живанов, *Русија у време Јељцина: друштвени процеси и политичко организовање: (1990–1999)*, Београд 2002; Mihael Geler, Aleksandar Nekrič, *Utopija na vlasti. Istorija Sovjetskog Saveza*, Podgorica 2000.

овог темељног и брзог процеса. На совјетско престојавање гледало се са симпатијама, што је посебно дошло до изражаја приликом посете Михаила Горбачова Југославији 1988. године. Ипак, финална фаза перестројке, која је кулминирала не само падом комунизма већ и распадом Совјетског Савеза и Варшавског уговора, довела је и до појаве негативних евалуација овог процеса у Југославији. У Београду, у руководству Србије, крајем осамдесетих и почетком деведесетих страховало се, наиме, од последица слома совјетске империје по Југославију и српски фактор. Таква страховања у анализама револуционарних збивања у Совјетском Савезу потврђују сећања ондашњих југословенских лидера на последњу етапу Горбачовљеве авантуре. Тако је, на пример, први човек југословенске војске, савезни секретар за народну одбрану Вељко Кадјевић, у својим мемоарима оштро критиковао курс перестројке, приписујући му распад Совјетског Савеза и поремећај до тада постојећег геополитичког еквилибријума. Први постјугословенски шеф српске дипломатије, Владислав Јовановић, перестројку је сматрао уводом у совјетски пораз у Хладном рату.²

Преломним догађајима у Совјетском Савезу и остатку Источног блока није се бавио само политички естаблишмент СФРЈ. Курс Михаила Горбачова пажљиво је пратила и једна друга, трајнија и тада тек наизглед слабија структура. Вековне везе Српске православне цркве са Русијом упућивале су СПЦ на пажљиве анализе преокрета у Совјетском Савезу. Очигледан доказ великог интересовања Српске православне цркве за прилике у тадашњем СССР-у било је писање београдског часописа *Православље* крајем осамдесетих година прошлог века, којег је издавала Патријаршија Српске православне цркве. У текстовима аутора *Православља*, али и чланцима преузетим из других домаћих и иностраних медија, детаљно је анализирана ситуација у Совјетском Савезу, и то у сфери која је Српску православну цркву највише занимала. Писано је, наиме, искључиво о последицама новог курса у СССР-у на статус Руске православне цркве и односе Цркве и државе у Совјетском Савезу у новим околностима. У овим чланцима нису скриване позитивне перцепције догађања у Совјетском Савезу и ренесансе црквеног живота у првој држави социјализма. Анализа ових текстова указује нам и на позицију саме Српске православне цркве према перестројци и њеним последицама на руско православље.

2 Veljko Kadjević, *Protiv udar: Moje viđenje raspada Jugoslavije*, Beograd 2010, 145; Vladislav Jovanović, *Rat koji se mogao izbjeći: U vrtlogu jugoslovenske krize*, Beograd 2008, 10–12. Детаљније о југословенским ставовима о совјетској перестројци видети у: Petar Dragišić, *Yugoslavia and Perestroika, 1985–1991. Between Hope and Disappointment*, in *Perestroika and the Party. National and Transnational Perspectives on European Communist Parties in the Era of Soviet Reform*, ed. Francesco Di Palma, Berghahn Books, 2019, 105–117.

Утисака о знатном побољшању статуса Руске православне цркве у ери Горбачовљевих реформи било је тада на страницама *Православља* много. Они су се налазили у чланцима домаћих текстописаца, али и коментарима иностраних посматрача прилика у Совјетском Савезу и односа совјетске државе према Руској православној заједници. Почетком јула 1987. године у тексту под насловом „Црква и перестројка у СССР” Јован Олбина је, резимирајући своје непосредне утиске из Совјетског Савеза, констатовао да је Руска православна црква успела да преживи, те да је духовно ојачала. У разговору са верницима и људима наклоњеним Цркви Олбина је приметио да углавном сви очекују промену боље, при чему су у тексту наведени примери који ту тезу поткрепљују: поједностављење крштења, предаја „лавровског болничког корпуса” Цркви, са крајњим циљем да се ту смести Московска богословија, као и припрема велике прославе „хиљадугодишњице крштења Русије”. У чланку је посебно истакнута промена начина извештавања о збивањима у Цркви у ондашњим јавним гласилима. Док су током претходних деценија комунистичке власти и државни медији игнорисали црквени живот, или извештавали о „експесним случајевима”, крајем маја совјетски лист *Московске новости* објавио је чланак о епископу јарославском Јоану, у којем је овај великодостојник Руске православне цркве био представљен на упадљиво позитиван начин: „Ма колико била интересантна личност владике Јоана, кога сам имао част да упознам, интересантнији је нови начин писања световне штампе о једном истакнутом црквеном великодостојнику.”³

Иако су у овом коментару изнете оцене да је статус Руске православне цркве у време совјетског престојаравања приметно унапређен, наведено је и „издвојено” мишљење једног анонимног свештеника из источне Украјине, односно његов тешко докучив страх од вишка слободe који је Цркву све приметније заплускивао. На бизаран начин оцртавала се носталгија према одлазећем времену тешкоћа и изазова: „Наведене информације о бољитку и перспективи већег замаха и већих верских слобода су резултат кратких сусрета и кратких разговора у кратком временском раздобљу моје посете Москви. Међутим, има мишљења која одударају од наведених оптимистичких гледања. У Даниловом манастиру сам сусрео једног парохијског свештеника из околине Харкова. Његово мишљење се углавном своди на следеће: „Перестројка сигурно обећава више слободe и личне иницијативе у свим облицима живота, па и у цркви. Да ли је то боље? И до данас смо у цркви имали довољно слободe да се молимо. Мало верског ограничења, да не кажем притиска, којег смо до сада имали, није на одмет. То нас и наше парохијане чини духовно будним.”⁴

3 „Црква и перестројка у СССР”, *Православље*, 1. јул 1987.

4 Исто.

У истом броју *Православља* објављен је и један инострани/западни поглед на ренесансу религиозности у Совјетском Савезу, односно на промену односа државе и Цркве у СССР-у. Пренета је, наиме, информација западно-немачког католичког листа *Кирхенботе* (*Kirchenbote*) да у СССР-у све више атеиста жели да се венча у цркви.⁵

Наредног месеца *Православље* је поново известило о побољшању статуса Руске православне цркве у совјетском друштву. Конкретно, пренета је вест о конференцији за штампу девет православних хришћана, који су кратко пре тога били пуштени из затвора. Они су на поменутој прес-конференцији објавили отворено писмо Михаилу Горбачову, у ком су затражили још либералнији однос према Руској православној цркви. Тражили су, пре свега, слободу Цркве да обавља каритативну делатност, несметано спровођење наставе веронауке, штампање *Светог писма* у већим тиражима, као и приступ медијима. Они су, поред тога, похвалили дотадашње промене у совјетском друштву, које су се одразиле и на статус Руске православне цркве.⁶

Средином септембра на страницама *Православља* могло је да се прочита и понешто о религиозности самог Горбачова и његовог најближег окружења. Изнето је да је Горбачовљева мајка виђена како продаје свеће испред једне цркве, а религиозни сентименти учитавани су и самом генералном секретару КПСС-а и његовој супрузи: „С тим у вези се спомиње да Горбачов врло често посеже за религиозним писцем Достојевским, који је до сада био забрањиван, а сада се жели остварити његова рехабилитација, уз свесрдно настојање Горбачовљеве жене Раисе.” Вест је, иначе, била пренета из *Гласа концила*.⁷

Православље је у јесен 1987. године писало и о феномену који је сведочио о ренесанси религиозности, а који је био готово идентичан чувеној појави „Госпе из Међугорја” у Југославији. Радило се, наиме, о вести совјетског недељника *Московске новости* да се у пет места западне Украјине верницима указала Богородица. То је покренуло лавину, па је до тада преко пола милиона људи посетило та места.⁸

Наредне, 1988. године, интензитет извештавања о верском животу у Совјетском Савезу у листу *Православље* додатно је појачан. Као и током претходне године, и тада је доминирао позитиван став о последицама перestroјке на статус Руске православне цркве у совјетском друштву и онда-

5 „Обраћење Русије”, *Православље*, 1. јул 1987.

6 „Хришћани пишу Горбачову”, *Православље*, 1–15 август 1987.

7 „Горбачовљева мајка продаје свеће пред једном црквом”, *Православље*, 15 септембар 1987.

8 „Кроз хришћански свет – Русија”, *Православље*, 15 октобар 1987.

шњим верским слободама. Тако је средином априла 1988. године лист Српске патријаршије известио о жељи Татјане Горичеве да се врати у Совјетски Савез. Горичева је представљена као познати филозоф и православни мислилац, која је тада живела у емиграцији, у Паризу. Она је, према наводима у чланку, оценила да су се прилике у Совјетском Савезу побољшале, те да су се створили услови за њен повратак: „Створена је нова слобода за цркву и вернике; отварају се нови храмови, враћају одузети, обнављају запуштени. Људи су почели слободно да износе своје мишљење. У отаџбини би”, мисли Горичева, „била од веће користи него да остане на Западу.”⁹

Истог дана читаоци *Православља* могли су да прочитају још једну вест која је потврђивала драстичну промену односа према вери и Цркви у Совјетском Савезу. Радило се концизној информацији пренетој из познатог аустријског дневника *Ди пресе (Die Presse)*, према којој је у Совјетском Савезу одобрен увоз *Библија*. Ова вест је била утолико револуционарна ако се има у виду да је *Библија* у СССР-у деценијама пре тога сматрана крајње непожељним артиклом. У Совјетски Савез она је кријумчарена, а у случајевима да цариници пресеку такву „операцију”, починиоцима су претиле новчане, па и затворске казне. Перестројка је, међутим, такву праксу послала у историју. Бечки лист је, тако, известио о извозу 150.000 примерака *Библије* из Скандинавије, при чему је то обављено уз одобрење совјетских власти. Радило се, сазнајемо даље у тексту, о поклону нордијских библијских друштава поводом хиљадугодишњице хришћанства у Русији.¹⁰

Месец дана касније уследила је још конкретнија информација о нормализацији положаја Руске православне цркве у Совјетском Савезу. Реч је, наиме, о тексту, којег је *Православље* пренело из совјетских новина *Известија* о сусрету руског патријарха Пимена са Михаилом Горбачовом. Овај сусрет „на највишем нивоу” показао је да је епоха маргинализације религије, односно православља, у Совјетском Савезу била окончана. Било је јасно и да је за такав заокрет одобрење дошло „са највишег места”. То је показао помирљив тон, којим се генерални секретар КПСС-а обратио првом човеку Руске православне цркве: „Ми (партија/држава и Црква – П. Д) имамо веома много додирних тачака за ... плодотворан дијалог.”¹¹

Одговор патријарха Пимена демонстрирао је вољу Цркве да искористи шансу и прихвати пружену руку. Пименово обраћање Горбачову носило је јасну политичку нијансу, при чему се није штедело на ласкању и похвалама курса „гласности” и перестројке. Похваљена је и спољнополитичка компо-

9 „Татјана Горичева жели да се врати у домовину”, *Православље*, 15 април 1987.

10 „СССР одобрио увоз библија”, *Православље*, 15 април 1987.

11 „Сусрет патријарха Пимена са Михаилом Горбачовом”, *Православље*, 15 мај 1988.

нента Горбачовљеве линије, односно његова оријентација ка примиривању хладноратовских тензија. Отворено је најављена подршка Руске православне цркве политици перестројке: „Многопоштовани Михаиле Сергејевичу, у име епископата, свештенства, монаха и верника наше цркве, грађана наше социјалистичке домовине, изражавам Вама – архитекти перестројке и творцу новог политичког мишљења – свесрдну подршку том благотворном процесу... Ми, људи из цркве, жарко се молимо за успех овог процеса и намеравамо да учинимо све што је могуће за његов развој. Ми се сада усрдно молимо за Ваш предстојећи сусрет у Москви са председником САД и желимо Вам благословен успех. Са наше стране ми ћемо на сваки начин тежити да помогнемо при стварању повољне атмосфере за овај сусрет у религиозним и друштвеним круговима у свету... Нека Господ благослови Вас и Ваша дела на добробит наше драге домовине за тријумф мира и правде на целом свету.”¹²

Ова подршка Руске православне цркве спољнополитичком курсу Михаила Горбачова посебно је дошла до изражаја приликом посете америчког председника Роналда Регана Совјетском Савезу. У тексту Живице Туцића, објављеном у *Православљу* 1. јуна 1988. године, изнета је информација да ће за време Регановог боравка у СССР-у у православним храмовима у Совјетском Савезу бити служени молебани за мир. Већ је на дан доласка америчког председника у СССР у Богојављенском сабору била служена литургија, којој су присуствовали и представници различитих верских заједница из САД, као и представници неправославних хришћанских деноминација у Совјетском Савезу. На литургији је била упућена молитва „Господу да благослови и оплодотвори сусрет двојице председника”.¹³

Реган је у програм своје посете укључио и контакт са Руском православном црквом, па је, сазнајемо из Туцићевог чланка, 30. маја посетио Даниловски манастир у Москви, којом приликом се „кратко помолио Богу”. Туцић у чланку наводи још један показатељ бољег статуса Руске православне цркве – поновно позлаћивање куполе поменутог манастира, као и рестаурацију тамошњег иконостаса.¹⁴

У истом броју *Православље* је пренело и опширни чланак Била Келера, дописника *Интернешенал хералд трибјунa* (*International Herald Tribune*) из Москве о важном састанку Горбачова са челним људима Руске православне цркве. У тексту је наведено да је лидер КПСС-а и раније контактирао са црквеним великодостојницима, али да су у тим ситуацијама верске теме биле на маргини. Изнето је и да је овом састанку дат велики публицитет, те да је

12 Исто.

13 „Председник Реган посетио даниловски манастир”, *Православље*, 1. јун 1988.

14 Исто.

о томе известио први програм совјетске телевизије. По значају, истакао је Келер, овај састанак био је упоредив са Стаљиновим сусретом са тројицом архијереја Руске православне цркве септембра 1943. године, када је Стаљин „вратио цркви боље услове рада, а подстичући њену подршку совјетским ратним напорима.”¹⁵

У свом обраћању црквеним великодостојницима Горбачов је вернике укључио у своју визију перестројке, а наговестио је да Цркву очекују бољи дани, макар на нормативном нивоу: „Верници су совјетски народ, радници, патриоти, и они имају пуно право да изражавају своје уверење са достојанством. Перестројка и демократизација њихова је брига такође – у пуној мери и без икаквог ограничења (...) Један нови закон о слободи савести, сада скициран, изражаваће интересе и религиозних организација (...) Ово су све опипљиви резултати новог приближавања односа држава–црква под условима перестројке и демократизације совјетског друштва.” У наставку свог говора совјетски лидер је нагласио и мотив промене државне линије према Цркви и верским питањима. Експлицитно је навео да је нови курс према Руској православној цркви важан за снажење националног јединства у периоду великих промене које су се тада одигравале у совјетском друштву.¹⁶

Горбачов је у тој прилици критички оценио политику према Цркви у прошлости. Прогоне верника и религиозности у Стаљиново време назвао је „отуђењима од социјалистичког принципа”, додајући: „Погрешке које су чињене према Цркви и верницима 1930. године и у следећим годинама сада се исправљају.”¹⁷

У тексту наилазимо и на реакцију друге стране. Наведена је изјава Гљеба Јакунина, чувеног православног дисидента, који је осамдесетих година био затворен због свог залагања за верске слободе, а затим амнестиран 1987. године. Дакле, у време перестројке. Јакунин је, наиме, у састанку Горбачова са врхом Руске православне цркве видео „симбол једне измењене политике”.¹⁸

Разговору, који се водио 29. априла у Катарининској сали Кремаљског дворца, поред патријарха Пимена присуствовали су и други високи великодостојници Руске православне цркве: митрополит кијевски и галички Филарет, митрополит лењинградски и новгородски Алексеј, митрополит крутички и коломенски Јувеналиј, митрополит мински и белоруски Филарет, те митрополит ростовски и новочеркаски Владимир.¹⁹

15 „Позив Горбачова за већу толеранцију према религији”, *Православље*, 15 мај 1988.

16 Исто.

17 Исто.

18 Исто.

19 „Патријарх московски и целе Русије Пимен посетио Михаила Горбачова у Кремљу”,

На овом месту важно је приметити и једну коинциденцију. Истог дана када је *Православље* пренело чланак *Известија* о сусрету патријарха Пимена и Михаила Горбачова, на насловној страници београдског листа објављена је и концизна, али ништа мање значајна информација о посети патријарха Германа председнику Председништва Србије Петру Грачанину.²⁰ Ово наизглед чудно преклапање било је много више од случајности. Тиме се, уз много других чињеница, показало да је процес декомунизације, који се тада стидљиво одвијао у Београду и Москви, носио у себи једну заједничку компоненту – „декриминализацију” вере и Цркве и, последично, рапидно поправљање статуса православних цркава у Совјетском Савезу и Србији крајем осамдесетих година. Аналогно разговору у Москви, и сусрету патријарха Германа са Петром Грачанином присуствовало је још неколико великодостојника Српске православне цркве: епископ жички Стефан, епископ шумадијски Сава, епископ тимочки Милутин и епископ врањски Сава.²¹

Неколико месеци касније *Православље* је пренело још једну страну, овога пута западну анализу новог курса према Руској православној цркви у Совјетском Савезу. Реч је о чланку француског новинара Теа Буса, који је позитивно оценио заокрет у политици према Руској православној цркви. Истакао је, наиме, да је као последица политике перестројке окончан прогон Цркве и отворен дијалог режима и Цркве. Као аргумент у прилог тези о промени односа државе према Цркви наведена је изјава председника Савета верских послова СССР-а, у којој је овај изразио жаљење због грешака „које су помрачивале, прљале, службену религиозну политику под Стаљином, Хрушчовом и Брежњевом”. У истој изјави најављен је нови курс према верским заједницама у Совјетском Савезу, који би био базиран на „поштовању права човека, слободе савести, са више демократије, уз гласност”. Француски новинар је навео да у нормативном смислу још није дошло до промене односа према верским заједницама, али да су практичне последице нове верске политике режима већ биле видљиве: „Мада је нови закон који треба да регулише односе између државе и религиозних заједница још у припреми, један број слобода се већ остварује. На пример, родитељи који желе да њихова деца буду крштена у црквама могу то да чине без икаквих сметњи. У Белорусији, Украјини и Руској Федерацији хришћани се окупљају у великом мноштву на литургијама по православним црквама, број крштења се повећава, цркве и манастири се обнављају и поново отварају.”²² Наведено је да је само у 1987.

Православље, 15 мај 1988.

20 „Патријарх српски Герман посетио председника Председништва СР Србије”, *Православље*, 15 мај 1988.

21 Исто.

22 „Перестројка и Руска православна црква”, *Православље*, 1. јун 1988.

години отворено осамнаест, а у првом кварталу 1988. године двадесет цркава. Као аргумент бољег односа режима према Руској православној цркви истакнута је државна подршка Цркви у припреми прославе јубилеја хиљадугодишњице примања хришћанства.²³

Велики јубилеј Руске православне цркве, хиљадугодишњица примања хришћанства, током 1988. године у више наврата је искоришћен за писање о Руској православној цркви, али и за наглашавање историјата тесних односа Српске и Руске православне цркве. Тако је *Православље* 1. јуна 1988. године известило о начину на који је Српска православна црква обележила овај значајан јубилеј. Радило се о Саборној архијерејској литургији, коју је у Саборној цркви у Београду служио патријарх Герман, после чега је уследила свечана академија, одржана такође у Саборној цркви, коју је отворио епископ жички Стефан.²⁴

Епископ Стефан је у свом говору снажно подвукао интензитет вишевековних односа српске и руске цркве, при чему је он њихов зачетак видео у најранијем периоду српског православља: „Судбина Руске и Српске православне цркве била је кроз векове повезана историјским збивањима. Није чудо што су неки наши историчари тврдили да је немогуће проучавати историју Српске цркве без познавања историје Руске православне цркве. Можда је изузетно симболичан и значајан догађај што је један руски монах са двора Стефана Немање, у другој половини дванаестог века, одвео Немањиног седамнаестогодишњег сина Растка у Свету Гору, у руски манастир Св. Пантелејмона, где је био и замонашен. Препорођен у Светој Гори, Растко је постао Свети Сава (...) Свети Сава је сигурно у везама наших двеју цркава и народа поставио крајеугаони камен – темељац (...) Од оних најранијих времена, па до наших дана, наше две цркве су стално остваривале праве хришћанске односе искрене јеванђелске љубави, духовних и културних утицаја, братског дељења добра и зла, примања и давања, узајамне помоћи и размене међусобних искустава. Ови векови односа били су судбоносни, нарочито у тешким временима. У историји Руске православне цркве било је то татарско-монголско ропство, које је трајало више од 150 година. За нашу Српску цркву и народ било је то време петвековног ропства под Турцима. Најкраћа речено, наши братски и хришћански односи били су кроз векове свестрани, и толико обилни на свим плановима живота, да их је и немогуће сагледати, а камоли поменути у овако ограниченом времену. Довољно је да кажемо: путеви који су наше две Цркве водили једну ка другој у загрљај нису никада травом зарасли.”²⁵

23 Исто.

24 „И у Београду обележен велики јубилеј крштења Руса”, *Православље*, 1. јун 1988.

25 „Слово епископа Стефана”, *Православље*, 1. јун 1988.

Учешће Српске православне цркве у обележавању великог јубилеја Руске православне цркве укључило је и учешће високе делегације СПЦ на прослави хиљадугодишњице руског примања хришћанства. Делегацију су чинили епископи шумадјски Сава, источноамерички Христорфор, врањски Сава и протођакон Милован Гогић, док патријарх Герман није отишао у СССР због болести.

Чланак у *Православљу* посвећен обележавању хиљадугодишњице руског хришћанства садржао је многе показатеље значајног поправљања односа режима Михаила Горбачова и Руске православне цркве. Тако сазнајемо да је делегације које су учествовале у прослави у Президијуму примио председник Президијума Андреј Громико. Осим тога, свечаној академији у Большом театру присуствовала је супруга Михаила Горбачова, Раиса. Патријарх Пимен је у склопу обележавања овог јубилеја осветио темељ новог храма Свете Тројице, који се градио у новом делу Москве. С тим у вези, аутор чланка објављеног у *Православљу* је изразио жељу да се и на Новом Београду изгради православни храм.²⁶

Вести о све бољем положају Руске православне цркве у совјетском систему појављивале су се на страницама *Православља* и после кампање обележавања хиљадугодишњице руског примања хришћанства. Тако је, септембра 1988. године, у *Православљу* објављен текст под речитим насловом „Наставља се нормализација односа државе према цркви у Совјетском Савезу”, у којем је, као доказ тврдње изнете у наслову изнета информација да је у покрајинском музеју града Јарославља извршена примопредаја моштију светог кнеза Феодора Црног и његових синова Светог кнеза Данила и Светог кнеза Константина. Аутор текста је тај чин ставио у контекст нове државне линије у СССР-у према Руској православној цркви: „Одлука државних власти Совјетског Савеза да се у оквиру нормализације односа са Руском православном црквом врате и неке од светих моштију отетих током дугих година безакоња у односу на цркву недавно је доживела и своју прву реализацију.”²⁷

У *Православљу* су могли да се прочитају и текстови у којима је наглашавана снага Руске православне црква, без обзира на историјска искушења којима је била изложена (укључујући период комунистичке власти). Септембра 1988. године Владан Поповић је хиљадугодишњи опстанак РПЦ приписао неуништивности „руске душе”.²⁸ Почетком новембра исте године Андреј Тарасјев је канонизацију десет нових светаца Руске православне цркве видео као потврду њене виталности: „Јер канонизација нових светитеља јесте

26 „Прослава хиљадугодишњице крштења Русије”, 15. јун 1988.

27 „Наставља се нормализација односа државе према цркви у Совјетском Савезу – Неке свете мошти поново су у храмовима”, *Православље*, 1. септембар 1988.

28 „Поводом хиљадугодишњице хришћанства у Русији”, 15. септембар 1988.

врхунац духовног бића једне Цркве, доказ њеног постојања као Христовог тела, доказ Божанске милости према њој. Кад се, пак, о Руској цркви ради, био је то и доказ неуништивости вере Христове и поред страшних прогона у седамдесет последњих година тог хиљадугодишњег пута Руске цркве које су јој донеле хиљаде и хиљаде нових мученика за веру.”²⁹

Ове похвале Андреја Тарасјева издржљивости Руске православне цркве уклапају се у општи тренд писања о „декриминализацији” религиозности у Совјетском Савезу и јачању позиције православне заједнице у епохи перестројке. Све вести које су тада стизале из Москве и бивале објављиване на страницама листа *Православље* перципиране су у православним круговима у Србији са нескривеним одушевљењем. Сматрамо да је таква позиција Српске православне цркве (које тумачимо на основу анализе текстова у *Православљу*) била формирана на бази два мотива. Нема сумње да је у црквеним круговима у Београду владало задовољство због изласка Руске православне цркве из вишедеценијске илгале, с обзиром на вековне блиске односе две цркве. С друге стране, можемо претпоставити да се у Патријаршији у Београду очекивало да ће руски пример деловати и на прилике у Србији.

Petar Dragišić

Magazine of Serbian Patriarchy Orthodoxy and Soviet Perestroika 1987-1988

Summary

The second half of the eighties of the last century in the Soviet Union was marked by fundamental political and social reforms. Perestroika with Mikhail Gorbachov as Head of Soviet Communists brought a great change in the status of the Russian Orthodox Church in Soviet society. Once marginalized and banished community became a legitimate part of Soviet/Russian society in the second half of the eighties. Liberalized communist regime changed its politics regarding religion and the church so that the Russian Orthodox Church gradually strengthened its position.

Belgrade kept a vigilant eye on this *trend* in the Soviet Union, so the Serbian Orthodox Church. The writing of *Pravoslavljje*, the magazine of the Serbian Orthodox Church confirms this. Many articles published in this magazine dealt with various aspects of the improved status of the Russian Orthodox Church in the Soviet Union in the second half of the eighties. Articles regarding rehabilitation of religiosity in the Union of Soviet Socialist Republics, material improvement as well as contacts between supreme authorities of the regime and the church prelate were published

In all articles published in 1987 and 1988 in the magazine, *Pravoslavljje* changes in the politics of the regime towards the Russian Orthodox Church were positively rated. It is supposed that the Serbian Orthodox Church expected that the strength of the Serbian Orthodox Church would have been strengthened in the same manner within the Serbian society in the last years of the Communist system.

29 „Ко су нови угодници Божији Руске цркве?”, *Православље*, 1. новембар 1988.

Петр Драгишич

Журнал Сербской патриархии Православие и советская Перестройка 1987–1988

Короткое содержание

Вторая половина восьмидесятых годов прошлого века была отмечена фундаментальными политическими и общественными реформами. Перестройка, с момента возглвления партии советских коммунистов, с собой несла и большое изменение положения Русской Православной церкви в советском обществе. Когда-то маргинализованное и преследуемое общество во второй половине 80-ых годов стало легитимной частью советского/русского общества. Либерализованный коммунистический режим поменял политику к религиозности и церкви, так что Русская церковь постепенно усиливала свои позиции.

За такой тенденцией внимательно наблюдали в Белграде, в Сербской Православной церкви. Это подтверждают писания журнала *Православие*, печати Сербской патриархии. Большое количество статей в данном журнале занимались разными аспектами улучшения положения Русской православной церкви в Советском союзе во второй половинк 80-ых годов. Были опубликованы тексты о возобновлении религиозности представителей режима с церковными сановниками.

Во всех статьях, опубликованных в 1987. и 1988. гг в журнале *Православие*, изменения в политике режима к Русской Православной церкви оценены весьма положительно. Предполагаем, что и Сербская православная церковь ожидала, что таким же образом будет усиливаться и положение СПЦ в сербском обществе в последние годы коммунистической системы.